

COLUMN

RETRANCHEMENT

RIK TORFS

Woensdag stond ik op een bunker tussen Het Zoute en Retranchement. Omringd door weiden. In de verte lonkte de toren van Sluis en een eind ervandaan, netjes ingepakt voor restauratie, die van Sint Anna ter Muiden. Het was bitter koud, de schemering verdreef het wankele zonlicht, auto's zoemden op onzichtbare wegen, zoals muggen in de zomer.

De bunkers. Ik had deze plek zelf uitgekozen voor foto's die het lokale blad *Knokke-Heist Magazine* moesten verluchten. Deze plek, omdat ze me vlijmscherp herinnert aan een heel precies moment in mijn leven. De zomer van 1973.

Het was avond, nog volop licht en warm. Die dag had ik vanuit Duinbergen een fietstocht gemaakt naar Zierikzee en terug. De overzetboot tussen Breskens en Vlissingen bestond toen nog. Daarna kwam Walcheren, tenslotte de Zeelandbrug over glinsterend water. Zestien jaar was ik toen. De wereld was volop bezig met groeien. Dat doet hij in de zomer altijd, de grens tussen binnen en buiten vervaagt wanneer de temperatuur op beide plekken ongeveer dezelfde is. Maar tegelijk was er de juiste leeftijd. Het fietsen ook, helemaal alleen, doorheen eindeloze landschappen die vrede vonden in hun loutere bestaan. En er waren de gedachten van een jongen van zestien die plotseling anders, ruimer, breder worden, die buiten hun oevers treden. Terwijl de gevoelens blijven aarzelen, schuchter wegkruipen in de diepste spelonken van het ik. Als je zestien bent, zijn je gevoelens jonger dan je gedachten.

Toen, op die dag, gezeten op de fiets, kwam dat ene, unieke moment. Met lichtjes verzwaarde peddaalslag reed ik door het sluimerende Retranchement, een gehucht van Sluis met nauwelijks meer dan driehonderd inwoners, witte huizen, een kerk, een molen en een café. Stille muziek ontvluchtte de lege gelagzaal. Even verder, buiten het dorp, richting Knokke, stonden bunkers in de wei. Daarop troonden enkele bruingevlekte koeien, even vergeefs als vanzelfsprekend. Ze stonden er om aanbeden te worden. Andere graasden ernaast. Nog enkele minuten en de fietstocht was voorbij. Rust zou volgen, die enkel bestaat bij de gratie van haar tegendeel. Valavond, de allereerste sporen ervan, de schemering is nog ver. Toen dacht ik: geluk groter dan dit is niet mogelijk. Niets kan mooier, beter, meer vervullend zijn dan dit ogenblik. En meteen wist ik dat het voorbij zou gaan, maar dat ik het nooit meer zou vergeten. Het leven moet hoe dan ook prachtig worden, dacht ik toen, dat wel. Als ik niet ziek word of gauw doodga, wil ik dat het eruit ziet zoals dit moment. En daar stond ik dan woensdag, op

een van de bunkers, meer dan veertig jaar later, voeten in het slijk, winterjas angstvallig dichtgeknoopt. Op verzoek van de sympathieke fotograaf het landschap overschouwend met ogen die tegelijk naar het verleden keken. De wereld was kleiner nu, geslotener, minder genereus. Eindiger de einder.

Maar de gedachte van toen en het onverhoedse geluksmoment schoten in hun volheid door mij heen. Geweldig om niet alleen het landschap te herkennen, het decor, de bunkers, dit keer zonder koeien – geloei klonk ietwat verder uit een stal. Maar ook om heel precies te denken zoals toen. De mooiste vorm van herinnering is de exacte herbeleving van de gedachte. Zij blijft bewaard, ofschoon ze door een ander mens werd gekoesterd, door mijn vroegere, vandaag zo onbekende ik, lang geleden.

Het leven moet prachtig worden, dat dacht ik toen, in 1973, terwijl ik de bocht nam en de koeien links van mij keken alsof ik niet bestond. En eigenlijk werd het nog veel mooier dan ik ooit had durven dro-

De mooiste vorm van herinnering is de exacte herbeleving van de gedachte

men. Niet wegens allerlei prestaties en verwezenlijkingen, ze betekenen niets, who cares?

Ieder mens, tenzij hij een massamoordenaar is, wacht enkel de troost der vergetelheid. Wel wegens de momenten, de verbanden, de gesprekken, de gevoelens, en vooral de stilte, de juiste stilte, niet de lege, maar de volle die ik tijdens mijn leven mocht beluisteren.

Het zou mooi zijn als ik nog enige tijd mocht leven. Het afscheid, het vertrek, het onherroepelijke... Ik kan niet zeggen dat ze me onverschillig laten, hierover volkomen nuchterheid veinzen zou een leugen zijn. Maar ook als ik gauw doodga, heb ik van het leven veel meer gekregen dan ik ooit had durven dromen.

De wereld is onrechtvaardig, hoor je vaak, en dat klopt, wat ik ontving heb ik bij benadering niet verdiend. Zoals ik ook minder heb gegeven dan ik had moeten en kunnen doen. Dat leidt tot een licht schuldgevoel, maar wat is het leven zonder?

Rik Torfs is rector van de KU Leuven. Zijn column verschijnt elke maandag.

HET NEST

Elke maandag gaat De Standaard op zoek naar de wortels van cultuurmensen en hoe die zich vertakken in leven en werk.

KUNSTENAARS
MARIUS RITIU EN CRISTIAN BORS

'Aan Roemenen hangen blijkbaar labels als dieven en vampieren'

De bureaucratische rompslomp en verroeste immigrantenclichés een spiegel voorhouden behoort inmiddels tot het DNA van Marius Ritiu en Cristian Bors. Incarnaties van Oost-Europese gelukszoekers in het Westen? 'Nee, dan liever gewoon: die twee Roemenen uit Antwerpen.' GRETE SIMKUTÉ

Wat een tussenstop van vier dagen had moeten zijn, werd er uiteindelijk een van vijf jaar. Met een geleende, gamele Skoda en een houding van 'wij twee tegen de rest van de wereld' tuften twee pas afgestudeerde beeldhouwers uit Cluj (Transylvanië) in het voorjaar van 2010 Antwerpen binnen. 'De vraag was: hoe gaan we het maken, en snel een beetje?' zegt Marius Ritiu (30) lachend. 'Het spelen met die typische immigrantendroom werd een ding op zich.'

Het volstrekt onbekende duo maakte al snel naam: ze plaatsten twee afgietsels van zichzelf op een fiets, verveeld en wachtend, buiten de omheining van een tentoonstelling in het Middelheimpark. De weinig verhullende titel? *Behind the fence (uninvited artists)*. Voorts kreeg ook de logge bureaucratie een ironische sneer in de gestalte van een namaak-Skoda, gegoten in polystyreen. Marius: 'In de eerste maanden dat we hier waren, hield de politie me aan omdat ik met een Roemeens kenteken reed. Ik werd aangezien voor crimineel, terwijl mijn identiteitskaart al een hele tijd in de maak was.' Met de namaakauto (inclusief originele nummerplaat) trok het duo door het centrum van Antwerpen, waar ze de sculptuur op steeds een andere plek tien mi-

nuten gratis parkeerden. 'Het was een ironisch protest: zo liep de gemeente toch zo'n vier euro mis', schaterd Cristian Bors (34). Allemaal om te lachen, natuurlijk, want guitig rebelleren is niet het uitgangspunt, wel de enggestige omgeving een spiegel voorhouden. Marius: 'We worden karakters in ons eigen verhaal. Maar let wel: we zijn geen komieken. We hebben een leuke manier gevonden om over dingen te praten die eigenlijk helemaal niet zo leuk zijn.'

Wat deed jullie Roemenië de rug toekeren?

Marius: 'Tijdens mijn masteropleiding maakte ik een sculptuur die in het verkeerde keelgat schoot van de schooldirectie. Het was een levensgrote afbeelding van de toenmalige president (*Basescu, red.*), die gewurgd werd door zijn stropdas. Die zat dan weer vast aan een ander beeld, in de vorm van Roemenië met twee zijwieltjes eronder. Het idee was dus: Roemenië leert om op eigen benen te staan, maar wordt daarbij gehinderd door de president. Het was een heel directe boodschap. Het toeval wil dat de schooldirecteur lid was van dezelfde partij als de president, en dat de verkiezingen eraan kwamen. Slechte timing (*lacht*). Cristian: 'Marius werd het zwarte schaap van de kunstacademie. Het was vrij duidelijk dat hij er

'Hier vechten we al voor ons bestaan, in Roemenië zou dat nog veel erger zijn.' © Dries Luyten

niet meer gewent was: hij slaagde met een lager cijfer, zijn werk zou niet getoond worden tijdens de jaartentoonstelling en hij liep subsidiëring voor een doctoraat mis. Ik was al eerder gestopt met de opleiding. We zagen nu allebei in dat de enige optie was om elders het geluk elders te zoeken. In Roemenië zouden we nooit worden gesteund zoals we dat wilden.'

Wordt de kunstscene daar zo hevig gedictieerd door politieke grillen dan?

Marius: 'Natuurlijk niet meer zo hevig als in de vijftig jaar communisme van de Sovjettijd. Mijn geval zie ik ook liever als een geïsoleerd voorval; het zegt niets over de mentaliteit van het hele land. De kunstwereld neemt een kleine rol in, maar dat heeft meer te maken met de slechte economie. Met een minimumloon van 250 euro per maand, terwijl verder alles even duur is als in het Westen, kun je het de mensen niet kwalijk nemen dat ze eerder een brood kopen dan geld uitgeven aan een galeriebezoek. De prioriteiten liggen gewoon elders, kunst is er nog echt een luxe. Waar je in België wel in iedere middelgrote stad te-

'In Roemenië ben je als kunstenaar gewoon een luie kerel die soms een potlood ter hand neemt'

gen een hedendaags museum oploopt, is er in Roemenië welgeteld één: in Boekarest.'

Cristian: 'Er is onder de hedendaagse Roemeense kunstenaars wel een trend om in hun werk terug te refereren aan het communisme en het contrast tussen Oost- en West-Europa. De esthetiek is zwart: het communistische verleden krijgt de schuld van alles wat slecht is. Het is een natuurlijke impuls: een halve eeuw lang mocht er niet over worden gesproken, er was niet eens zoiets als de hedendaagse kunst. Ons werk is soms sociaal en politiek geladen, maar grijpt niet echt terug naar de Sovjettijd. Wij hebben het via de ogen van onze ouders meegemaakt; het zou hypocriet zijn om ons die periode toe te eigenen en ons erover te beklagen.'

Voel je je niet schuldig dat je bent vertrokken? Zou je daar niet juist meer kunnen betekenen dan hier?

Marius: 'Dat vind ik een moeilijke vraag. We zijn inderdaad niet de enige twee jonge mensen die zijn weggegaan. We maken deel uit van een grote stroom. Het land loopt leeg, en ja, dat is een groot

Cristian Bors (links) en Marius Ritiu toen ze nog student waren. © rr

'We hebben een leuke manier gevonden om over dingen te praten die eigenlijk helemaal niet zo leuk zijn'

probleem. Toch is dat de verantwoordelijkheid van de politici, en die doen niets om dat tegen te gaan. Er moet een middenklasse komen die het land kan dragen, betere infrastructuur... Het is te gemakkelijk om te zeggen: "Blijf en vecht." Maar wat als je niemand hebt om mee te vechten, noch de middelen daartoe? Dan is het haast al een verloren strijd. Wat niet wil zeggen dat ik nu Roemenië een "verloren strijd" noem.'

Cristian: 'Wij willen geen martelaars zijn. Goed, ik overdrijf. Maar je moet weten: hier vechten we al voor ons bestaan, daar zou dat nog veel erger zijn. Daarnaast is een kunstenaar in de ogen van de meeste Roemenen iemand die niet veel doet. Je bent gewoon een luie kerel, die soms een potlood ter hand neemt. Er wordt bar weinig rekening met je gehouden. Als ik daar was gebleven, was ik uit wanhoop visserman op de Zwarte Zee geworden en had ik ondertussen vier kinderen, denk ik (*lacht*).'

Bekende clichés over Oost-Europeanen spelen in jullie werk een belangrijke rol.

Marius: 'Wel ja, aan Roemenen hangen blijkbaar labels als dieven, zigeuners en vampieren. Hier moet ik echter wel gelijk bij zeggen dat de Antwerpse kunstwereld vanaf het begin aan verwelkomend was. Marion de Cannière (*een Antwerpse galeriehoudster, red.*) wilde met ons in zee op basis van een portfolio met drie projecten: dat was heel onverwacht. De frustraties lagen dus meer in de soms bizarre regeltjes van het wetstelsysteem.'

'In een van onze eerste projecten voor de Verbeke Foundation maakten we sculpturale kopieën van bekende kunstwerken, zoals de koeienkop van Damien Hirst. Wel geinig om het stereotype van de dief te exploiteren: we "stalen" de werken om er ons eigen low-budgetmuseum van te maken. Vanuit onze roots bekritisieren we tegelijkertijd de geldklopperij van de kunstmarkt.'

Cristian: 'In 2010 gaf Sarkozy in Parijs een toespraak: de zigeuners

moesten kiezen of ze zich definitief zouden vestigen daar of zouden vertrekken. De regering zou ze zelfs 300 euro geven om weg te gaan, belachelijk! Toen hebben we drie weken lang bij een zigeunerfamilie in Roemenië gewerkt aan een hybride tussen een caravan en een huis. Die mensen kennen een lange traditie van koperbewerking, het zijn echte ambachtslieden. Ons idee was: ze vestigen zich, maar kunnen vertrekken. We hebben er zelfs een prijs voor gekregen. Humor ontmantelt clichés, maakt het meer verteerbaar. Of we nog eens samen zouden werken? We hadden wat problemen met onderhandelen. Laat ik het zo zeggen: het was een mooie ervaring, maar wel once in a lifetime.'

Zien jullie jezelf als Roemeense of Vlaamse kunstenaars?

Marius: 'We zijn in Roemenië geboren, hebben het grootste gedeelte van onze opleidingen daar gehad, maar als een duo hebben we er nooit gewerkt. We zijn dus een Belgisch kunstenaarsduo. Echt relevant vind ik deze vraag niet meer: door technologie en globalisering moeten grenzen minder belangrijk worden. Uiteindelijk zijn we gewoon een kunstenaarsduo, punt. Ik zeg ook graag dat we niet met materiaal werken, maar met attitude. Je moet het breed zien.'

Cristian: 'Wij hechten wel veel belang aan ambacht en dingen zelf doen. Dat vinden sommige collega's hier heel verrassend. Veel beeldhouwers besteden tegenwoordig de productie uit aan bedrijven. "Maak dit maar, good luck, dan ga ik een biertje drinken." Dat is toch idioot?! Mijn werk is me veel te dierbaar om daar een vreemde aan te laten zitten.'

Werk van Marius Ritiu en Cristian Bors is opgenomen in de groepstentoonstelling 'Noli Mi Tangere', nog tot april te zien in de Verbeke Foundation in Kemzeke. <http://bors-ritiu.com>